

УДК 371.013.74(420)

НОВИЙ ВИХОВНИЙ ІДЕАЛ П РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1926-1939)

Лешек Солярчик

У статті проаналізовано історичний аспект становлення нового виховного ідеалу у період відродження польської державності упродовж 1926- 1939 рр. (II Річ Посполита). На основі праць видатних польських педагогів та політичних діячів вказаного періоду охарактеризовано питання впливу соціальних інституцій (сім'я, школа, костел) на становлення нового виховного ідеалу та підкреслено основну роль держави і державного устрою у цьому процесі. Автором праці вказано на недоліки, що гальмували становлення нового виховного ідеалу упродовж досліджуваного часового проміжку та акцентовано на умовах, що сприяли його впровадженню у практику роботи освітніх закладів. Спираючись на потужний дослідницько-джерельний базис, здійснено дієві рекомендації для сучасної школи з питань формування у сучасній молоді виховного ідеалу, базованого на державницьких засадах.

Ключові слова: виховний ідеал, відродження польської державності, переваги, недоліки, рекомендації.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Багаторічна історія розвитку педагогіки містить достатню кількість парадигм, змістова сутність яких характеризує її як науку і навчальну дисципліну. У більшості із них – педагогіку потрактовано як науку про людину, її розвиток, навчання і виховання. Звідси постає, з одного боку: її гуманітарний характер як навчальної дисципліни, а з іншого – як сукупності теоретичних і прикладних наук.

Виховання як процес (починаючи відлік від епохи первіснообщинного ладу до теперішніх часів) відбувається на тлі величезних соціальних перетворень і усвідомлюється нами через поняття виховного ідеалу, який, відповідно, є постійно змінним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Вікентій Оконь визначив термін «виховний ідеал» як найвищу мету виховання, якій мають бути підпорядковані всі цілі змісту і методи виховної роботи. На

думку вченого, таким ідеалом є особливий зразок, сукупність норм і цілей, що впливають на виховну діяльність і зміст яких вважається досконалим і гідним для наслідування молодію людиною або дорослим [11, с. 97].

Визначення «державне виховання» в педагогічній літературі міжвоєнного періоду не мало однозначного формулювання. Воно розумілось у різних значеннях: як педагогічний напрям, програма, доктрина, ідеологія або виховна система санації [14].

Калина Бартницька зробила спробу сформулювати це поняття, визначаючи «державне виховання як сукупність політики освітньої санації, або також різновид ідеологічних наук в школах після травневого перевороту» [3, с. 61]. Такий погляд виникає в результаті реалізації тодішніх завдань освітньої політики. Відтак, освіта того періоду мала громадсько-патріотичний характер і великою мірою під впливом модифікаційних процесів посилювалася на традицію творців національного виховання.

Національну течію польської педагогічної думки кінця XIX століття було започатковано згаданим раніше С. Щепанським, який приділяв величезну увагу економічним основам національного життя. Основою його педагогічної стратегії були такі елементи, як: технічна освіта, орієнтація на домінування економічного підґрунтя у європейській педагогічній думці і пропагованих напрямках освітньо-виховних реформ. Стрижень національної педагогіки С. Щепанського містився в ідеалі людини – громадянина і героя-працівника. Таким визначенням вчений вказує на формування ціннісного дуалізму.

Модельним ідеологом національної педагогіки був Р. Дмовський, автор програми боротьби національної ліги задля духовного зцілення народу [5].

Метою статті є визначення змісту поняття «виховний ідеал» у період становлення польської державності (II Річ Посполита) і окреслення чинників, що сприяли виникненню та впровадженню у практику роботи освітніх установ, а також суспільних інституцій вказаного феномену.

Виклад основного матеріалу. Аналіз самого терміну «виховання» дозволяв на той час стверджувати, що це була свідомо організована суспільна діяльність, ґрунтована на виховних взаєминах між вихованцем і вихователем. Мета цієї діяльності полягала у реалізації завдань щодо втілення змін у процес розвитку індивідуальності особистості вихованця відповідно до особливого

взірця, яким був тогочасний виховний ідеал. Процес виховання був обумовлений багатьма зовнішніми і внутрішніми чинниками.

Як бачимо зі змісту державного виховання – основною виховною цінністю початку ХХ століття була держава. Мета виховної діяльності цього періоду зводилася до інтеріоризації цієї цінності в громадянській свідомості і подальших практичних діях. Відтворення польської держави в 1918 році загальмувало дезінтеграційні процеси і посприяло повторному об'єднанню стомлених від розбрату і чвар частин народу. Польща відродилася як багатонаціональна держава, сформована у цілісних межах.

Одним із завдань тодішнього державного інтересу було виховання громадян в душі державності. Тому, серед іншого, на тему державного виховання і його завдань висловлювалося багато політичних діячів, істориків-теоретиків у царині теорії виховання, а також теоретиків педагогіки, які репрезентували різні педагогічні течії, що існували в міжвоєнний період.

Проблематикою в області теорії і методики морального і суспільного виховання, а також завданнями держави і школи в процесі виховання нового громадянського суспільства займався Мечислав Земновіч. У одній із публікацій, розміщеній в «Педагогічному огляді», він висловлювався на тему становлення і розвитку держави. Зокрема вчений вказував, що держава є творінням народу або народів, проживаючих на визначеній території. Вона виникла первинно під дією силового чинника, однак щоб утриматися мусила прагнути до якомога ефективнішого втілення суспільного виховання. Зрозумілим є також те, що держава є умовою існування і розвитку народу, приймає вона мінливі форми, чи піддається різним перебудовам залежно від суспільних потреб [6].

Сигизмунд Баліцкі трактував зміст національного виховання через бачення народу, як найвищого блага на землі. Сприймаючи «національний егоїзм» за основу дії С. Баліцкі стверджував, що «право на самостійне буття надається тільки народам з яскраво вираженою індивідуальністю, які вміють відстоювати свою незалежність і перемагають, здібним протиставити силі силу, мстити кривдникам, і забезпечити собі перевагу справедливості» [1, с. 72]. Педагогіка і виховання за С. Баліцкім, мали на меті глибоко занурити молоде покоління в традиції народу, а також формувати «позитивний патріотизм». Відтак, найвищою метою виховання мав бути культ традицій і формування патріотизму [2].

Станіслав Лемпіцкі¹ вказав на процес еволюції тогочасної системи виховання і модифікації виховного ідеалу. Впродовж віків і плину часу, стверджував вчений, у великій мінливій течії нашої історії складники ідеалу зазнавали значних змін. Одні тривали і залишалися, була «...в них якась особлива сила з праджерел природи і польського духу, або виникли пізніше, в якомусь творчому історичному процесі, але так зрослися з польською природою, що стали її власністю. ... Виховання поляка як «людини взагалі» це питання ... індивідуальної етики...» [8].

«Виробленню індивідуальної етики молоді завжди сприяли, окрім школи, ще й інші потужні чинники: мати і батько, дід і сім'я, костел і ксьондз, врешті саме суспільство, з допомогою незліченних своїх виховних впливів» [8, с. 35].

Впливали вони – як твердив С. Лемпіцкі – набагато сильніше і ефективніше ніж сама школа. І ніхто цього впливу ніколи не відбере. Говорив він про принципи сучасної моральності, ґрунтовані на розумі і совісті, вказував дорогу морального утилітаризму: «Так потрібно виховувати молодого поляка, щоб і йому було добре і з ним всім іншим людям було добре. На головному місці повинні стояти – власне щастя і суспільне щастя. Польща вміла цей принцип так модифікувати, що не доходило ніколи до жодних серйозних конфліктів з традиційною в народі моральністю релігійного, католицького виховання» [8, с.36-37].

Традиційні польські заповіді морального виховання С. Лемпіцького залишаються і надалі актуальними. На його думку, новим надбанням тодішньої епохи був постулат «життєвості» людини, її життєвих цінностей, здібності і удосконалення самостійного, переможного ставлення до щоразу важчих завдань, які містить життя. С. Лемпіцький вважав, що особливо характерною річчю для Польщі і поляків була висока оцінка ролі виховання сім'ї в сукупності з санаційною виховною політикою. Він стверджував, що законодавство, встановлене політиками, створює нові можливості для дотримання громадянських прав і свобод у Польщі. Наголошував вчений і на особливому статусі жінки – матері-польки у сімейному вихованні. «Культ родини, культ матері – виховательки, схвалення впливів виховання батьків і сімейної атмосфери мають в собі вагу підтримки

¹ Станіслав Лемпскі пс. Станіслав Януш (1886-1974) – професор, педагог, редактор трьохтомової Енциклопедії Виховання – 1933– 1939. Від 1924 р. постійно пов'язаний з Львівським Університетом. У період радянської окупації був викладачем польської літератури в Українському Львівському Університеті.

багатовікової традиції. Школа, яка сьогодні так високо цінується в Польщі, значно пізніше увійшла до кола виховних чинників, якими безпосередньо цікавилися народні маси. І відбулося це лише за часів Вільнюса, Кременця, Конгресового Королівства» [8, с.38].

С. Лемпіцкі намагався приєднати цінність традицій до виховних програм школи, звертаючись до досягнень шкільної справи минулих епох. Таким чином, він підкреслював виховну роль родини. Виховний вплив традицій, як і учительства, – вчений підвищив до рангу місії. Він писав: «Великою виховною місією польського вчителя є етапи (через древні упередження): Пірамович, Естковські, Лібельт, Й. Вл. Давид» [7]. Безсумнівно автор наведеного висловлювання наголошував на безперервності педагогічної думки, яка складала основу сучасних освітніх і виховних дій, а також формування ідеального вихованого взірця.

С. Лемпіцкі намагався актуалізувати свої роздуми, посилаючись на виховну практику. Підкреслював, що співробітництво дому зі школою набуло нових обрисів. Проблеми взаєморозуміння «молодих» і «старших» були безсумнівно з однієї сторони результатом відмінностей у вихованні поколінь, з іншої – ефектом повоєнного періоду. Особливо значущим для виховання національного патріотизму було гасло С. Лемпіцко: «Дім і сім'я мусять ділити у вільній польській державі відповідальність за виховання молодого покоління нарівні зі школою і учительством» [8]. Педагог також висловлював переконання, що обов'язком дому і школи було послідовне формування моральності і патріотизму згідно з встановленим виховним ідеалом – державним вихованням. Визнавав, що усі виховні дії слід підпорядкувати вимогам і правилам польської держави. С. Лемпіцкі писав, що «Ю. Пілсудський, сповнений віри в духовне самовідродження народу, йшов у напрямку піднесених демократичних свобод і ідей, хотів започаткувати над Віслою диво права і свободи. Мріяв перекинути Польщу з допомогою велетенського стрибку від дворянської відсталості XVIII століття – відразу до століття XX, такого як його собі тоді уявляв» [7, с. 80-85]. Жахливий досвід 1923-1926 років переконав його однак, що це був помилковий шлях. Виявилося, що потрібно заново підняти незавершену справу С. Конарського і Комісії Національної Освіти, перервану через чвари, тобто перейти до вдумливого аналізу народної душі, до заклеювання перших, і лікування других, щоб можливо було потім будувати новий виховний ідеал [7, с.90–93]. Це була спроба аналітичного погляду на традиційні цінності, що мають коріння у

вихованні минулого зі сторони автора Польського виховного ідеалу – Юзефа Пілсудського². Виховна думка Ю. Пілсудського знайшла ще за його життя численних коментаторів-прихильників, які намагалися не тільки певні сторони цих роздумів далі опрацювати, але перш за все втілювати їх у життя. Одним із них, крім С. Лемпіцко, був Адам Скварчинський³. «Палкий передовик молоді, вихованець великих романтиків, С.Щепановського і Станіслава Бжозовського»⁴ – підкреслював з однієї сторони героїчний елемент в поляку, польське натхнення, яке може творити дива; з іншого боку за основу духовного зростання народу вважав – як і Пілсудський – вчинок, роботу. Героїзм і натхнення він прагнув перенести на терени повсякденної польської праці у всіх її галузях. Створив магічне поняття «практика», яке повинно було позначати те, що допомагало вчитися під час виконання різних робіт; у мріях своїх оглядав ціле суспільство, захоплене великою ідеєю реалізації творчого, ритмічного зусилля над будівництвом і переробленням польської реальності. «Ця робота повинна була створити нову моральність працівників – героїв» [8, с. 31]. Пропонував також ввести до політичного і педагогічного діалекту ключові слова: ми «прямуємо», ми «працюємо», «служба» [8, с. 30]. Зміст цих слів, на думку Ф. В. Арашкевіча, повинен був сприяти творенню в ментальності поляків нового мислення, підпорядкованого прагненню якісно працювати і служити державі.

С. Лемпіцкі за період творчого життя здійснив широкий аналіз впливу педагогів, освітніх і громадських діячів на творення доктрини громадянського виховання – державного і патріотичного.

Висновки. Виходячи із вищезазначеного, стає зрозумілим, що у результаті державного виховання мало б відбутися формування

² Чит. за С. Северин, «Уваги про виховання державного громадянина», – поради з виховних питань. Реферати, виголошені на з'їздах директорів Шкільної Лодзької Області в 1930/31 навчальному році, відділі освіти Шкільної Лодзької Області, Лодзь 1931, с. 63.

³ Адам Скварчинський, пс. Старий, Адам Слівінський, Адам Пломєньчик (1886 – 1934), польський діяч незалежності, політик в ІІ РП, один з головних ідеологів табору Пілсудського, масон. Автор м. ін.. Думає про нову Польщу, Вказівки. Співтворець і редактор ідейно-виховних і патріотично-військових журналів: «Ряд і війська», «Дорога».

⁴ Станіслав, Леопольд Бжозовський, пс. Адам Чепель (1878 – 1911), літературний критик, філософ, суспільно-політичний публіцист, романіст. Значна частина його письменницького доробку, була видана в журналах. На особливу увагу заслуговує «Легенда Молодого Поляка».

«громадянина, підготовленого фізично, розумово, а особливо морально до самовідданої служби державі. Молоді покоління оновленої Польщі мали бути «втягнуті» з-під впливу будь якої політичної партії. У їх свідомості слід було закарбувати такі поняття, в серцях такі почуття, які озброять їх для самовідданої, святої праці для власної держави» [8, с. 31–34]. В основу роботи покладено праці С. Лімпіцького, який вважав, що Ю. Пілсудський свій виховний ідеал представив як мало хто, виразно і безсумнівно, проаналізував і глибоко підтвердив всі його атрибути, хоча не конкретизував його. На думку польського керівника, «...нова людина Польщі, що відродилася, мала бути: поляком, перейматися, думати і дбати про свободу своєї вітчизни, шанувати єдність, злагоду і порядок. Новий поляк – це палкий «шанувальник» правди і ворог наклепу, відвертий у словах, благородний, гордий за свою вітчизну, самостійний і незалежний духовно від всього, що чуже в національній культурі і в «породистих» чеснотах; він має бути оптимістом, сповненим віри в себе, в польські сили, у вітчизну; ... в душу, наділену солдатськими перевагами, як от: честь, відвага, мужність, відповідальність; повинен випромінювати енергію і вміти прагнути; бути людиною діла» [8, с. 33]. Беручи до уваги таку характеристику «виховного ідеалу», що була актуальною упродовж досліджуваного періоду, ми із впевненістю і сьогодні можемо стверджувати, що у його змісті віддзеркалюються чинники, здатні суттєво вплинути на формування людини-патріота, людини-особистості.

Література

1. Баліцкі С., Національний егоїзм по відношенню до етики: Видавниче Товариство у Львові. – Вид. Нове. – Львів. – 1904.
2. Баліцкі С., Реферат на II Педагогічному Конгресі в 1909 р. у Львові, під заголовком «Принципи національного виховання».
3. Бартніцка К., Державне виховання// «Слухання з періоду історії». – Т. XV. – 1972
4. Гжибовський К., Вітчизна – народ – держава: Варшава. – 1977.
5. Дмовський Р., Думки сучасного поляка: Вид. 4., Варшава. – 1933.
6. Земновіч М., Національне чи державне виховання і його істота// «Педагогічний Огляд». – № 3. – 1931.
7. Лемпіцкі С., Польські виховні традиції: Варшава. – 1936.
8. Лемпіцкі С., Польський виховний ідеал: Львів – Варшава. – 1938.
9. Меморіальна Книга II Польського Педагогічного Конгресу. Корнецькі Й. (редактор). – Львів. – 1909.

10. Новак М., Виховання-ідеологія, ідеал, індивідуалізація // Енциклопедія педагогічна: XXI ст., Т. VII: Академічне видавництво «Жак». – Варшава. – 2008.
11. Оконь В., Новий педагогічний словник: Вид. «Жак». – Варшава. – 1996.
12. Северин С., Зауваження про виховання державного громадянина. З виховних питань. Реферати, виголошені на з'їздах директорів Шкіл Лодзької Області в навчальному році 1930/31, Відділ шкільної освіти Лодзької області. – Лодзь. – 1931.
13. Шмид К., Творці наук про виховання в академічному середовищі Львова (1860 – 1939): Вид. Жешувський Університет. – Жешув. – 2003.
14. Якубяк К., Державне виховання як виховна ідеологія санатії. Формування і розповсюдження у фазових суспільних видавництвах – культурних і педагогічних. WSP. – Бидгощ. – 1994.

NEW EDUCATIONAL IDEAL OF THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH II (1926 - 1939)

Leszek Solarczyk

The article deals with the historical aspect of a new educational ideal formation during Polish state renaissance for the years 1926-1939. (Second Polish Republic). On the basis of outstanding Polish teachers' and politicians' works of the researched period there has been described the question of the impact of social institutions (a family, a school, a church) on the formation of a new educational ideal and the fundamental role of the state and government in this process has been also stressed. The author has pointed to the drawbacks that hindered a new educational ideal formation during the researched period and paid to the conditions that led to its implementation into educational institutions practice. Relying on the powerful research and source basis, the author has made effective recommendations for modern school on modern youth educational ideal formation, based on the state basis.

Key words: an educational ideal, Polish state renaissance, drawbacks, advantages, recommendations

НОВЫЙ ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ИДЕАЛ II РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ (1926 – 1939)

Лешек Солярчик

В статье проанализирован исторический аспект становления нового воспитательного идеала в период возрождения польской государственности в период 1926-1939гг. (II Речь Посполита). На основе работ известных польских педагогов и политических деятелей указанного периода охарактеризован вопрос влияния социальных институций (семья, школа, костел) на становление

нового воспитательного идеала и подчеркнуто основная роль государства и государственного строя в этом процессе. Автором работы указаны недостатки, которые способствовали торможению становления нового воспитательного идеала на протяжении исследуемого часового периода и акцентированы условия, которые помогли внедрять его в практику работы образовательных учреждений.

Ключевые слова: воспитательный идеал, возрождение польской государственности, преимущества, недостатки, рекомендации.

Лешек Солярчик (Leszek Solarczyk) – магістр, викладач кафедри педагогіки Жешувського університету (м. Жешув, Польща). E-mail: leszeksolarczyk52@wp.pl

Leszek Solarczyk – Master, lecturer of Pedagogy Chair, Rzeszow University (Rzeszow, Poland). E-mail: leszeksolarczyk52@wp.pl

УДК 371.487+82 +024.5:616+378:024.5:616

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ СКОЄННЯ СУЇЦИДУ

М. В. Ткаченко

У статті розглядається суїцид як поняття, його причини і запобіжні міри. На основі аналізу літературних джерел виявлено десять основних причин скоєння суїциду. Запропоновано список творів світової та вітчизняної художньої літератури як засіб запобігання скоєнню суїциду. Розроблено список художніх творів, пов'язаних із основними причинами скоєння самогубства. Також розглянуто «ефект Вертера» як можливий побічний ефект від прочитання певної художньої літератури, або від ознайомлення із історією життєвого шляху письменників, що закінчили життя самогубством (так і будь-яких відомих особистостей у цілому).

Ключові слова: суїцид, смисложиттєві цінності, цінність життя, «благоговіння перед життям», бібліотерапія, ефект Вертера.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні соціальні, економічні, фінансові, міжособистісні та інші проблеми в Україні стали причиною постійного підвищення рівня смертності через

самогубство. Темп життя сучасної людини часто унеможливило постійне читання художньої літератури, що відокремлює її від знайомства із позитивними прикладами боротьби зі складними життєвими ситуаціями. Отож, існує потреба у популяризації певних художніх творів, сюжет яких буде позитивним чином впливати на свідомість людини та ставати запобіжним заходом проти можливого скоєння самогубства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Самогубство є відсутністю цінності власного життя. Як зазначає Фесенкова, цінність життя (особливо людського) у системі наших цивілізованих установок сприймається як дещо само собою зрозуміле, що не підлягає ні сумніву, ні обговоренню, і, тим паче, не потребує теоретичного дослідження [9].

Принцип етичного вчення «благоговіння перед життям», введений німецьким філософом-гуманістом Альбертом Швейцером, заснований на «висловленні рівного благоговіння перед життям як по відношенню до моєї волі до життя, так і по відношенню до будь-якої іншої». У своїй доктрині Альберт Швейцер зазначає, що все існує на Землі, як і сама людина, є проявом волі до життя. Згідно зі словами філософа, людина, починаючи замислюватися над таємницею свого життя та його зв'язком із власним життям, вже не може ставитися до свого та оточуючого життя інакше як за принципом «благоговіння перед життям». Швейцер також наполягає на необхідності належного ставлення до життя у будь-яких його проявах, навіть того, що знаходиться на найнижчій межі шкали цінностей [11].

Однак, така проблема як *суїцид*, або самогубство – крайній прояв відсутності цінування власного життя – стає все більш нагальним. *Суїцид* є усвідомленим самовільним позбавленням себе життя.

Сучасні науковці вважають, що до 2020 року число самогубств може зрости в півтора рази. В офіційну статистику самогубств потрапляють тільки явні випадки суїциду, тому кількість реальних самогубств значно перевершує офіційні цифри – вважається, що щорічно в світі кінчають із собою більше 4 млн. людей [10, 13].

На рис. 1 ми бачимо динаміку рівня самогубств в Україні за 1980-2010 роки відповідно до кількості самогубств на кожні 100 тисяч населення країни.

І хоча з середини 90-х років спостерігається падіння кількості самогубств, дані після 2010 року свідчать про їх підвищення.